

Gramscicilik

Alm. Gramscismus. – Ar. al-gramŝiya.
– Fr. gramscisme. – İng. Gramscianism.
– İsp. gramscismo. – Rus. gramŝianizm –
Çince gelanxi zhuyi 葛兰西主义

1937’de İtalyan faşizminin hapis-hanelerindeki on yıllık bir mahpusluğun etkileri sonucu ölen Antonio GRAMSCI bir ‘ölüm-sonrası yazar’dır. Onun geriye kalan yapıtlarının etkisinin koşulları, öncelikle onun da kurucusu olduğu İKP’nin tarihiyle bağlantılıdır. Faşizmin sonunun ardından *Hapishane Defterleri*’nin yayımlanması girişimini –1948 ile 1951 arasında 6 cilt olarak yayımlanmıştı–, bu notların politik-kültürel önemini daha o zamanlar kavrayan parti başkanı Palmiro TOGLIATTI’ye borçluyuz. Aslında, tematik olarak hazırlanan bu basımla –GRAMSCI’nin yapıtında aşılmış olan– (LIGUORI, 1999, 220) bir “klasik bilgi sınıflaması” (felsefe, tarih, yazın, siyasal kuram) yeniden üretiliyordu. Ama daha da önemlisi, [bu yayım faaliyetinin] her ne kadar notların başlangıçtaki sıralamasına ve bütünlüğüne riayet edilmemiş olsa da, gelişmiş kapitalist toplumlarda devrimci stratejiye ilişkin soruyu Marksizm içinde bugüne kadar görülmemiş bir biçimde yönelten ve “İtalyan Komünizmi’ni Stalinizmin ve Diamat’ın etkilerine karşı aşılaman” (Liguori 1997, 193) bir düşüncenin benimsenmesini olanaklı kıl-

masıydı. Soğuk Savaş döneminde zorlu bir girişim olan, KP’nin liberal cenah için de çekiciliğini sağlamak için, işçi sınıfının “geleneksel” ve daha az “organik” olarak algılanan bir GRAMSCI’ye ihtiyacı vardı. Onun esinlendirdiği bilginin yeni yapısının üstü örtülerek, bu ‘yapıt’ aynı zamanda Moskova tarafından temsil edilen komünist dünya hareketine ve onun Marksist-Leninist doktrinine de bağlanmalıydı. İlk olarak Valentino GERRATANA tarafından hazırlanan *Hapishane Defterleri*’nin yeni basımı (1975) GRAMSCI’nin amacına yaklaşan bir alımlamanın yolunu açmıştı: Bitmiş bir yapıt değil, daha çok düşünce denemelerinin bir laboratuvarıdır söz konusu olan –ve buradaki bitmemişlik ve deneysellik karakteri hapislik ve sansür gibi dış koşullara dayanmaz, aksine Gramsci’nin çalışma tarzına işaret eder.

Tıpkı Marksizm gibi Gramscicilik de tek bir ‘yapıtın’ yorumunda ortaya çıkmaz. GRAMSCI adıyla bağlantılı değişim hareketlerinin yolları, onlardan çözüm bekleyen problemler gibi çok sayıdaydı. Hiçbir “izm” kendi tarihselliğinden kaçamaz: Tarihsel bir gerçekliğe biçim verme yeteneği gösteren ve böyle-

likle de itibar kazanan şey –ki bu da benzerinin yapılmasını teşvik eder–, yeni bir kemikleşmiş ortodoksluğa götürebilir ya da tersi bir duruma, onunla bir ‘sapma’ olarak mücadele edilmesine neden olabilir. Süregiden itibarı güncel bir politika olarak hep yeniden gündemde tutulması gereken, [gerçekleştirilen] bir devrime bağlı olan Leninizm ve Maoizmden farklı olarak Gramscicilik, kullanıldıklarında sürekli olarak yeni kullanım tarzlarını kışkırtan düşün araçlarının bir alet-edevat çantası olarak ortaya çıkar. Onun süregiden değeri işte bu meydan okumada yatar.

1989/91 sonrası yeni konumlanmada Avrupa devlet sosyalizmlerinin ve bunlara bağlı olan Marksizm-Leninizmin tarih sahnesinden silinişine paralel olarak Marksizm içindeki “ortodoks olmayan” yönelimler de itibarlarını yitirdi. ‘Farklılığı’ temel düstur olarak gören bir teori kültüründe bu ayrım [artık] yapılmamaktadır. 90’lı yıllarda liberal hatta yürütülen, GRAMSCI’nin dışarda tutulduğu, “sivil toplum”a dair tartışmalar bir çelişkiyi sergilemektedir: Gramsci’nin düşüncesinin konuya ilişkin güncelliğine, ona yönelik genel bir ilginin oluşmasına dair bir zorluk eşlik eder. Bu zorluğa dair filolojik koşullar göze çarpar bir biçimde iyileşmiştir: 90’lı yılların sonlarından beri *Hapishane Defterleri* metinlerinin Fransızca ve Almanca tam çevirileri bulunmaktadır (krş. JEHLE 1999).

1. 1945 sonrası İtalyası’sındaki kültürel kutuplaşmaya paralel

olarak GRAMSCI bir yandan Croceci, diğer yandan ise Leninist olarak görüldü. 1947’de yayımlanan, zamanının önde gelen bir liberali olan Benedetto CROCE’nin –Gramsci’yi “bizimkilerden biri” (1947, 86-88) yapan– ahlaki ve yazınsal bir belge olarak gördüğü, *Hapishane Defterleri*’yle Gramsci hem liberallerin ve hem de komünistlerin kendilerini ait olarak gördükleri hümanizmin bir temsilcisi haline getiriliyordu. Bir insanın eseri olan bu görkemli döküman liberal kampı da ‘Antifaşizm’in parlak ışığı altına sokuyor ve onu savaş sonrası İtalyası’nda doğru yola dair politik mücadelede saygın bir rakip yapıyordu. Faşizm karşısında tarihsel bir yenilgiyle “daimi bir biçimde damgalanmış” (NAPOLITANO, Hobsbawm/Napolitano 1977 içinde, 42) olan ve gelecekte eski hatalarından kaçınmak isteyen İKP’nin özellikle de bütün demokratik güçlerin bir birliğini istediği koşullarda, liberallerin eski rejimle giriştikleri çeşitli işbirliği biçimleri daha az önem taşıyor olmuştu. Ama 1948’de *Tarihsel Materyalizm ve Benedetto Croce’nin Felsefesi* başlığı altında yayımlanan hapishane notları bu resme hiç de uymuyordu. CROCE de, bu notların sistematik olmayan karakterine dayanarak, onların özel bir değeri olmadığını göstermeye çalışmıştı. Bütün İtalya için acı çeken bir GRAMSCI imgesi ise bütün bunların dışında tutulmuştu.

1950’li yılların ikinci yarısında TOGLIATTI, İtalyan işçi hareketinin sınırlı-korporatif bir çıkar birliğinin

den bütün bir İtalyan toplumunun yenilenmesini önüne koyan ulusal bir harekete dönüşümünü GRAMSCI'nin katkısı olarak değerlendiriyordu; ayrıca böylesi bir değerlendirmeye de, İKP'nin geniş kapsamlı bir sorun çözüme yeteneğine sahip olduğu iddiasını desteklemeye çalışıyordu. “Sosyalizmin İtalyan yolu” formülü, Gramsci'nin ulusal özgüllüklere saygı duyan bir politikanın temsilcisi ve işçi-köylü ittifakının kuramcısı olarak görülmesine izin veriyordu; böylesi bir kavrayışa ilaveten o, LENİN'in öğretisine bağlı biri olarak da sunulabiliyordu (krş. TOGLIATTI 1958). Her ne kadar İKP içinde de Gramscicilik terimi, haksız bir biçimde ‘klasiklerin’ yerini almaya çalışan ve bu yüzden de sekter bir doktrin olması anlamında ekseriya polemiklerde kullanılıyorduydu da, yine de Togliatti'nin değerlendirmesi bir tür ‘resmi’ Gramscicilik olarak görülüyordu – onun soyut “hümanizmine” karşı sol özellikle işçi konseyleri hareketinin GRAMSCİSİ'ni öne çıkarıyordu. Operaist kuramın merkezinde yer alan, devrim umutlarıyla yüklü ve sivil toplumun “kale ve siperlerinde” (*Gefängnishefte*, cilt 4, Defter 7, §16, 874) sıkışıp kalan bir politikaya yeniden devrimci sıçrayış sağlayacak “kitlesel işçi” kavramı onun düşüncesinin odak noktası olarak ilan edildi; böylelikle ‘sendikalist’e karşı ‘Leninist’, partinin Gramscisi’ne karşı *Ordine nuovo*'nun Gramscisi duruyordu. Alternatif bir “tarihsel blokun”, devrimci öznenin fabrikadan çıktığı

ğında ve bütün bir topluma yönelik bir politika ortaya koyabildiğinde kurulabileceğine dair “combattant vaincu” (RICCI 1977, 13) öğretisi burada bir önem taşıyordu. Alberto ASOR ROSA *Hapishane Defterleri*'nin Gramscisi'ni tereddütsüz bir biçimde “19. yüzyılın demokratik düşüncesine” katıyordu (1965, 260) – ki ona göre bu düşünce *Ordine Nuovo*'nun sınıf anlayışıyla karşıtlık içinde bulunmaktadır. Bu *Antigramscismo* akımı özellikle *Rivista storica del socialismo* [dergisi] çevresinde gruplaşmıştı. Buna karşın 1967'de Cagliari'de “Gramsci ve Çağdaş Kültür” başlığıyla gerçekleşen II. Uluslararası Gramsci Kongresi düalist basit indirgemelelere sığmayan çeşitli güncel düşünce akımlarının Gramsci'yi referans noktası olarak aldıklarını gösteriyordu. Değişik görüşlerin onu referans olarak almalarıyla, Gramsci bir kez daha devrimci bir önderden çok “büyük bir yazar” olarak görülüyordu (LIGUORI 1997, 195). ‘1968’ momenti, Batı ülkelerinde kapitalizmin dönüştürülmesine dair bir teori ihtiyacını ve metinleri yeni baştan gözden geçirmek isteyen teorik bir kararlılığı beraberinde getiriyordu. GRAMSCI o zamandan itibaren sürekli bir referans noktası oldu ve nihayetinde, dünyada en çok okunan İtalyan yazarı haline geldi.

1973 Şili askeri darbesi “compromesso storico” stratejisinin formüle edilmesine doğrudan kaynaklık ediyordu (krş. BERLINGUER 1976) – söz konusu olan şey gün-

cel tarihin yapılabirliği olmasına rağmen, bu deyim için Almancada “tarihsel uzlaşma” [geschichtlicher Kompromiss] yerine “tarihi uzlaşma” [historischer Kompromiss] kullanıldı. Ama belirli bir zaman dilime yoğunlaşırken gözden kaçırılmaması gereken şey, bu kavramın GRAMSCI’nin teorik düşüncesindeki merkezi bir unsurun politikaya tercüme edilmesini amaçladığıdır: Dar anlamda sadece politik iktidarın ele geçirilmesini amaçlamayan, bununla beraber egemen “tarihsel blok”u –olası bir otoriter geriye gidişin önünü kesmek için– daha geniş alternatif demokratik-sosyalist kolektif irade kurarak gerçekten ortadan kaldıracak bir stratejinin geliştirilmesi. “Avrokomünizm”in 1970’li yıllardaki yükselişi bu stratejiyi doğrular gibi görünmektedir. Artık Gramsci’yle özellikle devletin ve hegemonya araçlarının kuramcısı olarak ilgileniliyor, böylelikle hem “devlet” ve “sivil toplum” arasında sınır çizen liberal gelenek, hem de devleti egemen sınıfın elindeki mücadeleye edilmesi gereken bir araca indirgeyen Leninist gelenek reddediliyordu: Devletin kendisi madunların kurtuluş mücadelelerini yürüttükleri bir alan olarak kavranmaktaydı. Yönetici sınıfların liderlik konumlarını sağlayan birliğinin üretildiği yerin “devlet” olduğu doğruysa, yani “devlet ya da politik toplum ve ‘sivil toplum’ arasındaki organik ilişkilerin sonucu” ise, o halde bu tersten madun sınıflar için de geçerlidir. Onlar ancak “‘devlet’ olabildikle-

rinde” birliklerini sağlayacaklardır: “İşte bu yüzden onların tarihi sivil toplumun tarihiyle iç içedir” (*Gefängnishefte* 9, H. 25, §5, 2195).

2. GRAMSCI’nin düşüncesinin uluslararasılaşmasıyla, yeni bağlarla ve sorunlarla ilişkilendirilmesiyle “Gramscicilikler” de çeşitlenmiştir. Hindistan’ı, Afrika’nın büyük bir bölümünü ve Pasifik bölgesini de içeren, İngilizce konuşulan dünyada GRAMSCI’nin çalışmalarının ilk çevirisi 1947 tarihini taşır; ama doğru dürüst bir çeviriden ancak 70’li yıllardan itibaren söz edilebilir (HOARE/NOWELL SMITH 1971). İlk ciltleri 90’lı yılların sonunda yayımlanan *Hapishane Defterleri*’nin tamamının yayımlanması hâlâ devam etmektedir. 60’lı yılların başında iki akım başattı: Bu akımlardan biri TOGLIATTI’yi izleyerek GRAMSCI’yi Leninist olarak kavrarırken, özellikle Amerika ve Avustralya’da o daha çok HEGEL-CROCE çizgisinde okundu. Bu farklılığın nedeni bu ülkelerdeki zayıf Marksist geleneğe olduğu kadar, aynı zamanda 1964’ten itibaren hareketlenmeye başlayan –çoğu kez sıra dışı okumalara eğilimli– öğrenci gençliğine de dayandırılabilir. Bir yandan, İtalya ve Almanya’da olduğu gibi, fabrika konseyleri hareketinin Gramscisi kültü, diğer yanda –teorik üretim ihtiyacına göre şekillenen– aydınlar teorisyenine indirgeme. Her ne kadar José Carlos MARIÁTEGUI (1928) [Gramsci’nin] halksal-ulusal kültür kavramını benimsemişse de, Gramsci 70’li yıl-

lara kadar Latin Amerika’da fiilen tanınmıyordu.

2.1 İngilizce derleme kitaplarında CROCE tarafından tercih edilen bilgi düzeni ve de aynı zamanda İtalya’da 60’lı yıllarda egemen olan yoruma uygun olarak GRAMSCI’yi bir Leninist ya da bir Croceci olarak ele alma eğilimi hâkimdi (DAVIDSON 1972; NIELD/SEED 1981). ‘Hegemonya’ onun düşüncesinin merkezi kategorisi olarak görülüyordu. Organik aydınlara belirleyici bir rol veren mevzi savaşı, daha sonraki bir manevra savaşının bir tür ön basamağı olarak kabul ediliyordu. Pratik örgütlenmenin didaktik etkinlik aracılığıyla ikame edilebileceği anlayışı oldukça yaygındı. Gündelik aklın, sağduyunun mekanizmalarını didik etmek ikinci bir Aydınlanma olarak anlaşılıyordu. İlk metin derlemeleri “kültürel olanın politikasına [Politik des Kulturellen]” (HAUG 1988) önemli bir yer veriyordu. *Telos* gibi ABD dergilerinde Gramsci’nin bir idealist olduğu ve herhangi bir Leninist yönelimden hareket etmediği vurgulandı (krş. ADAMSON 1982; FINOCCHIARO 1979; PICCONE 1974, 1976, 1983). Öte yandan Britanyalılar [bağlı oldukları] Labour geleneğiyle bu anlayışı reddediyordu; özellikle öğrenci hareketi atmosferinde, *Hapishane Defterleri*’nin okunmasının *Ordine Nuovo* zamanındaki çalışmalara göre daha az yararlı olduğu ileri sürülüyordu (krş. HOARE/NOWELL SMITH 1971, Önsöz). Görünüş itibariyle geleneksel Marksist-Leninist kategorilerin –partinin

liderlik rolü gibi–vurgulandığı bölüm, *Hapishane Defterleri*’nin en önemli bölümü olarak görülüyordu. Bir örnek Alberto POZZOLI’nin (1970) Troçkist çevirisidir: Önce “etkin bir liderlik rolü sadece [...] maddi güce bağlı olmadığından, bir sınıfın iktidarı ele geçirmeden önce hegemonyal bir fonksiyonu olması gerektiği” kabul edilirken, daha sonra *Hapishane Defterleri*’nin parti inşası üzerine sayfaları en önemli sayfalar olarak saptanır (73, 82). Böylesi bir bakışın en belirgin etkisi Quintin HOARE ve Geoffrey NOWELL SMITH’in (1971) ilk seçki kitabında ortaya çıkar. MARZANI, MARKS ve DAVIDSON’ın daha önceki kısmi çevirilerinden farklı olarak [bu seçkide] felsefe ve teori üzerine notlar sona konulmuştur, açıklama da şudur: “‘Jakobenizm’ anlayışı belki de, tarih ve politika üzerine Gramsci’nin bütün hapishane yazılarını birbirine bağlayan ana motifin en açık ve en etkili ifade edildiği anlayıştır.” (123) LENIN’in yankısı duyulmayacak gibi değildir.

2.2 1965’te GRAMSCI’yi “Fransız tartışmalarına sokan” (SANTUCCI 1996, 83) Louis ALTHUSSER’in değerlendirmelerinde GRAMSCI’ye değil de, onun belirli okunma tarzlarına dair eleştiri kendini gösterir. *Pour Marx*’ta Gramsci’nin özgünlüğünü vurgulamışken (Marksizm içindeki determinist düşüncenin eleştirisine dair açıklamaları için krş. *Für Marx*, 71, not 22), *Lire le Capital*’de (1968) onu Hegelci Marksizme dahil ediyordu: Ona göre her tarihsicilik gibi

Gramsci'nin “mutlak” tarihsiciliği de “ekspresif bütünlük” modeline dayanan bir toplumsal bütün anlayışını içermektedir – bu ise “tarihsel blok” kategorisinin içeriğini yanlış kavrar, ama yine de toplumsal düzeylerin farklılıkları homojen bir hale de getirilmez. ALTHUSSER'in eleştirisi Anglosakson ülkelerde de etkili olur. Perry ANDERSON'ın, “Batı Marksizmi”nin “aslında yazgısına hizmet etmek ve onun dile getirilmesine yardımcı olmak istediği sınıftan gitgide uzaklaştığı” (Anderson 2004, 63 – değiştirilmiş çeviri, ç. n.) tezi, ALTHUSSER'e [çok şey] borçludur. Bu tez bağlamında Neil McINNES (1972), GRAMSCI ve diğer Batılı Marksistlerin Faşistlerinkinden hiç de farklı olmayan idealist görüşleri koruduklarını iddia edecek kadar ileri gitmiştir.

John CAMMET (1967) ve Giuseppe FIORI'nin (1966/Tr. 2009) yazdığı biyografiler GRAMSCI'nin *Hapishane Defterleri*'ndeki politik yazılarının ihmal edilmesinin önüne geçmiştir. Marksizmin “yeni bir aşamaya: ‘Gramscicilik’ aşamasına girdiğini” söyleyen Chantal MOUFFE (1979, 1) ve Anne SASSON (1982/Tr. 2012) aynı doğrultuda yeni derleme kitapları yayımlamışlardır. Dikkatler, aslında İtalya'yı tanıyanların bildiği ama Büyük Britanya'nın Marksist-Leninist geleneklerinde yeterince önem verilmeyen tartışmalara yöneltiliyordu. Hareketlendirici önemli bir dalga, ALTHUSSER'in etkisinin azalmasından, Fransa'dan geldi. Christi-

ne BUCI-GLUCKSMANN (1975) dikkati devletin Gramsci'nin düşüncesindeki merkezi rolüne ve bununla ilintili olan siyaset teorisine yoğunlaştırdı. “Sivil toplumu” ve “politik toplumu” kapsayan “integral” devlet birliği sağlayıcı unsur olarak saptanır saptanmaz, bütün kategorilerin düzeneği değişiyordu. Birdenbire Gramsci, içinde sadece eski pratiğe bağımlı yeni grupların söz konusu olmadığı, yeni bir praksisin düşünürü olarak keşfedilebiliyordu. Böylelikle burjuvazinin iktidarı elde tutmasındaki ulusal-halksal [Popular-National] sorununa ya da ulusal-halksal olanın işlevine ulaşılıyordu. Anne SASSON bu konuda şunu belirtiyordu: “*Hapishane Defterleri*'ndeki teorik tasarımlarının tam anlamı, ancak devlet çıkış noktası olarak alındığında kendini ortaya koyar.” (1980, 110)

Chantal MOUFFE'ta ALTHUSSER'e eklemlenen bir yeni yorum gelişmekteydi: “Entelektüel ve ahlaki liderlik gücün hazır bir dünya şemasının dayatılmasında değil de, yeni bir hegemonyal ilke için bir toplumun temel ideolojik öğelerinin betimlenmesinde yattığı anlaşıldığında, hegemonyanın çoğulculuğu dışlamadığı aşikârdır. Tabii ki burada gelişigüzel bir çoğulculuk kasdedilmemektedir ve hele liberal bir çoğulculuk hiç değil (...), çalışan sınıfların hegemonyasında yer alan bir çoğulculuktur burada söz konusu olan.” (1979, 15) Tarihselcilik ve yapısalcılık arasındaki basitleştirilen karşıtlık böylelikle aşılabiliyordu.

Daha sonraları bu yorum GRAMSCI ve MAX WEBER'in bir yakınlaşması yönünde gelişti. LACLAU/MOUFFE (1985/Tr. 2008), sınıf indirgemeci bir Gramsciciliğin yüzeysel kalacağı ve içinde farklı sosyal hareketlerin –daha en baştan sadece birine devrimci özne rolü biçilmeden– ifadesini bulduğu uygun bir sosyalist stratejinin geliştirilmesi için, hegemonyanın söylem kuramsal olarak ele alınması gerektiği görüşündeydiler. GRAMSCI'nin böylesi bir okunuşu 80'li yıllarda Fransa'da da kabul gördü. Orada “yapısalcı” okul Fransa ve İtalya'daki ortodoks yorumlarla yeni bir ‘modus vivendi’ [beraberce yaşama tarzı] buldu. Maria MACCIOCCHI şöyle yazıyordu: “Sadece küçük bir sayıda Fransız aydını (...) GRAMSCI'nin düşüncesine bir düzen sağlamaya başladı ve böylelikle onun ana eksenlerine açıklık kazandı. Bu onun yapıtı karşısındaki vurdumduymazlığın “selva oscura”sı [karanlık ormanı] içinde bir yol açmanın biricik olanıdır.” (1974, 27) MACCIOCCHI önceleri GRAMSCI'nin LENİN'le yakın bağında ısrar etmişse de, şimdi ALTHUSSER'in GRAMSCI temelinde ideolojik devlet aygıtlarının irdelenmesi projesini destekliyordu. Ona göre Gramsci'nin kapitalist dünya için evrensel bir öneme sahip siyaset teorisi geliştirmişti. Aydınların alt yapı ve üst yapı ilişkisinde odak noktası olarak ortaya çıkmaları, Macciocchi'yi parti ve kitle ilişkisi bağlamında GRAMSCI ve MAO ZEDONG arasında bir benzerlik olduğu

inancına götürüyordu (235 ve devamı). Öte yandan, aydınların örgütleyici aracı işlevi gördükleri bir politik eylem teorisiyle karşılaştırıldığında, BUCI-GLUCKSMANN ve NICOS Poulantzas'ın çalışmalarının Gramsci okumaları üzerinde daha büyük bir etkisi olmuştur. Hegemonya artık egemen sınıfların bir ideolojisi olarak değil, daha çok kendi inisiyatifleriyle belirli hegemonya aygıtlarına entegre olmuş kitlelerin örgütlenme biçimi olarak anlaşılıyordu. Gerçi ALTHUSSER şöyle diyordu, “Ne yazık ki Gramsci, keskin fakat kısmî belirtmeler olarak kalan bu sezgilerini sistemleştirmede.” (1989, s. 83, dipnot 7), ama onun genişletilmiş devlet kavramı ALTHUSSER'in ideolojik devlet aygıtlarına ilişkin tezleri için bir çıkış noktası sunuyordu. Öte yandan bu tezler de “yapıtının önemsenmemiş ya da geriye itilmiş bazı yanlarını ortaya çıkaran teorik-politik bir Gramsci okumasına” izin vermektedir (BUCI-GLUCKSMANN 1981, 75). Hareket buradan, LACLAU ve MOUFFE'un çalışmalarıyla Anglo-sakson dünya üzerinde özel bir biçimde etkili olan, bir post-gramsciciliğe evriliyordu. Bunun en önemli temsilcileri ise *Actuel Marx* (krş. 4/1988) dergisi etrafındaki teorisyenlerdir.

3. GRAMSCI'nin her şeyden önce gelişmiş kapitalist toplumlar için bir siyaset teorisi formüle ettiği yönündeki yaygın kanaate rağmen, o Üçüncü Dünya'da da etkinlik kazanmıştır. Canberra'da (Avustralya) Ranajit GUHA tarafından yayımlanan

Subaltern Studies dergisi aracılığıyla Hindistan bağlamında yeni bir tarih yazımı kanonu gelişmiştir. Birinci cildin önsözünde (1982) programatik olarak şöyle denir: “İlerleyen sayfalarda madunların tarihi, politikası, ekonomisi ve sosyolojisi üzerinde durulmaktadır; anlayışlar, ideolojiler ve inanç sistemleri, kısacası: bu duruma damgasını vuran kültür söz konusu edilmektedir.”

Bir karşı hegemonyanın sadece kültürel birimlerin içinde, örneğin dilde ya da popüler bilgi söyleminde (sağduyu) etkili olabileceği ve sadece çok az dilin (müzik) evrensel olarak anlaşılır olduğu, Üçüncü Dünya devletlerinin ve sistemlerinin analizi için alan yaratan bir alt temaydı. Böylelikle örneğin Batılı tarihçiler John GIRLING ve Craig J. REYNOLDS aydınların hegemonik rolleri çerçevesinde Tayland analizine girerler. Gramsci'nin Latin Amerika'da –ilk olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası İtalya'da bulunan José Carlos MARIÁTEGUI (1928/Alm. 1986) aracılığıyla– her zaman belli bir varlık göstermesi de şaşırtıcı değildir. Nasıl Gramsci işçi hareketini köylü kurtuluşuyla ve eleştirel aydınlarla bir araya getirmeye çalışmışsa, MARIÁTEGUI de böyle bir şeye girişmiştir, şu farklılıkla: Peru'da köylü sorunu kendisini yerli sorunu [Indiofrage] olarak gösterir – ki bu onun projesine adını da verir: “Yerli-Amerikan sosyalizmi” (krş. HAUG 1986, 309). Tam da bu farklılıkta MARIÁTEGUI Gramsciciliğe bağlıdır ve böylece onun

Latin Amerika'ya ‘ulaşmasını’ olanaklı kılar.

4. Almanca konuşulan dünyada insanlar uzun bir süre sadece [Gramsci'nin] *Güney İtalya Sorunu*'nun (1955) ve çoğunlukla keyfi bir biçimde kısaltılmış *Hapishaneden Mektuplar*'ının (1956) Demokratik Alman Cumhuriyet'indeki basıklarına bağlıydılar. 1967'de Batı Alman Gramsci alimlanmasının öncüsü Christian RIECHERS *Hapishane Defterleri*'nin 300 sayfalık bir bölümüne erişilmesini sağlayan çeviri seçkisi yayımladı. Wolfgang ABENDROTH önsözde bu çeviriyi “Marksist düşünceyle uğraş Rönesans'ının” bir unsuru olarak selamlıyor ve Marksizm'le her tür ciddi uğraşın devlet düşmanlığı faaliyeti olarak gören “soğuk savaşın dar kafalılığın” bununla ortadan kalkacağını umuyordu (10). Lakin GRAMSCI'yle başlayan bu uğraş onun tam da “felsefenin temel sorununa” yönelerek aşmış olduğu teorik bir gramere bağlı kalıyordu: RIECHERS “praksis felsefesini” “öznel idealizm” ile özdeşleştirip (1970, 32) Gramsci'yi “Marksist okulun teorisyeni olarak görmenin” bir “yanlış anlama” olduğunu söylerken (5), öte yandan onun Marksizme dahil edilmesi, ancak düşüncesinin “Marksizm-Leninizmin İtalya'da yaratıcı bir şekilde uygulaması” olarak gösterilmesiyle kabul edilebilir bir şey olarak görünüyordu (*Z-Zeitschrift Marxistische Erneuerung* 1980, 320). Sabine KEBIR de sivil toplum kavramı üzerine çalışmasının “önemli amaçlarının-

dan” birini kavramın “materyalist bağıntısını” kanıtlamada görüyordu (1991, 27) – ki bu, Gramsci’yi Croce’nin dümen suyunda liberal bir Hegelci (KALLSCHEUER 1987) olarak gösterme çabalarının sürdüğü bir bağlamda anlaşılır bir şey olarak görülebilir. Yine de emarenin yeni bir değerlendirmesi gerçekleşmiyor; GRAMSCI için önemli olan şey: Hâlihazırdaki en karşıt dünya görüşlerinin pek tabii benzer “tutumlar” ortaya koyabileceğini göstermek; örneğin BUHARIN’ın *Tarihsel Materyalizm*’indeki mekanik determinizm bir “din” unsurudur, ki bu “ahlaki başkaldırı için inanılmaz bir gücü” (*Gefängnishefte* 6, H. 11, §12, 1386) harekete geçirebilir, ama aynı zamanda madunları edilginlik ve kadercı bir sabır içinde tutar. GRAMSCI’nin eleştirisinin önemli bir noktasının, BUHARIN’ın etkin bir özneyi varsayan “idealist” felsefelerle karşı giriştiği polemige ilişkin olması bir rastlantı değildir. Buharin problemi böyle koymakla, yani sanki söz konusu olan şeyin salt “dış dünyanın nesnel gerçekliğinin” tanınması olduğunu belirtmekle, GRAMSCI’ye göre o, dünyanın insandan bağımsız hareket eden bir yaratıcı tanrı tarafından yaratılışına dair Katolik dogmayı karakterize eden, aynı metafizik-materyalist nesnelcilik içinde hareket eder. “Öznelci yaklaşımı ‘maskaralık’ aracılığıyla ortadan kaldırmak için kendini bu sağduyu deneyimine dayamak bu yüzden dinsel duyumsamaya yönelen örtük bir geri dönüş anlamına

gelen daha çok ‘gerici’ bir anlamı vardır (§17, 1408).

Başka hiçbir kavram ‘hegemonya’ kavramı kadar üzerinde birbirine karşıt pozisyonların ifade edildiği bir alan olmadı. Hegemonya sorunu olmaksızın Gramsci’yle uğraşmak olmaz (krş. KRAMER 1975; PIT 1979; PRIESTER 1981). Frank DEPPE onu “iktidar sorunu”yla özdeşleştirirken, Peter GLOTZ SPD’nin seçim başarısını göz önünde tuttuğu pragmatik bir daraltmayla “kanaat önderliği”yle yapıyordu bu özdeşleştirmeyi (krş. Haug 1988, 35). Gerçekte burada söz konusu olan şey statükonun korunması değil, politikayı olanaklı kılma, “madun grupların” nasıl “egemen” olabilecekleri sorunudur: Madunlar “sivil toplumda politik-etik hegemonya aşamasına ve devlet içinde egemenliğe ulaşmak için” kendilerini “korporatif-ekonomik aşamanın ötesine” geçerek geliştirirler (*Gefängnishefte* 7, H. 13, §18, 1566). GRAMSCI’de hegemonya kavramı solun örgütleyici bir merkezine bağlanmış iken – KP kendisini “Yeni Prens” olarak ispat etmeliydi– Wolfgang Fritz HAUG da 1980’lerin başında “hegemonyasız bir hegemonya”, “öğelerini bağıntı aracılığıyla ortaya çıkaran” bir “etkinleştirme dispozitifinin” sonucu olarak bir “yapısal hegemonya” düşüncesini geliştirir. (1985, 164)

GRAMSCI’nin diğer ülke dillerine “ulaşması”, özellikle politik-kültürel olduğu gibi dil bilgisel sorunlar da olan çeviri sorunları tarafından belirlenmişti. İngilizce ve Roman

dillerinden farklı olarak Almandada “société civile” ve “société bourgeoise” kavramlarının ikisi de “burjuva toplumu” kavramında ifadesini bulur. Kaybedilen 1848 devrimiyle Fransız Devrimi’nin özgürlükçü gelenekleri ile bağın koparılmasından beri “[devlet] vatandaşı”nın tarihsel olarak model aldığı “Citoyen”dan yabancılaşması geri döndürülemez bir hal almıştı. Alman devlet aydınlarının ve onların tin-söyleminin (Fransız) Aydınlanması karşısındaki –kendisini diğerlerinin yanı sıra “uygarlık” ve kültür” karşılığında gösteren– seküler cepheleşmesi bu durumun üzerine beton çekip, onu kalıcılaştırıyordu. “Burjuva olan” ile “kültürel olan” arasında [zwischen dem “Bürgerlichen” und dem “Kulturellen”] “sivil olan” için hiçbir alan kalmıyordu. Bunun sonucu olarak da GRAMSCI’nin “società civile” kavramı hep “burjuva toplumu” olarak çevrilmişti – de facto aslında Gramsci’nin aştığı bir soruna tekrar bir geri çeviri [burada söz konusu olan]. *Hapishane Defterleri*’nin tümünün Almanca yayımlanmasından (1991-1999) bu yana “società civile” “sivil toplum” olarak çevriliyor –Perestroyka’yla birlikte başlayan demokrasi ve sosyalizmi bir araya getirme denemesinin duyarlılaştırmasıyla. “Sivil” toplumun “burjuva” toplumdaki ayrı görülmesi gerektiğine, onun sivil kazanımlarının ve yerine getiril(e)meyen vaatlerinin ele alınmasının ve geliştirilmesinin gerekli olduğuna dair bilinç aslında mevcuttu, sosyalizm ve de-

mokrasinin birbirinden kopuşmasıyla da onların eleştirisi gündeme gelmişti. Ama Gramsci’nin kavram çalışmasının bu yeni filolojik bazda mümkün hale gelen benimsenmesiyle Marksist düşüncedeki önemli boşluğu kapatmak ve böylelikle tanımlama gücünü “devlet” ve “sivil toplum” dair liberal karışmama anlayışına bırakmamak için artık bir katkı yapılabilir.

Kaynakça

W. ADAMSON, *Hegemony and Revolution: A Study of Antonio Gramsci’s Political and Cultural Theory*, Berkeley 1982; L. ALTHUSSER, “Widerspruch und Überdeterminierung”, Althusser, *Für Marx* içinde, Frankfurt/M. 1968, 52-85; L. ALTHUSSER, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf Alp, Mahmut Özişik, İstanbul 1989; L. ALTHUSSER, “Marksizm Bir Tarihsicilik Değildir”, Althusser, *Kapital’i Okumak* içinde, çev. Celal A. Kanat, İstanbul 1995, s. 165-198; P. ANDERSON, *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*, çev. Bülent Aksoy, İstanbul 2004; A. ASOR ROSA, *Scrittore e popolo*, Roma 1965; N. BADANOLI, *Il Marxismo di Gramsci. Dal mito alla ricomposizione critica*, Torino 1975; E. BERLINGUER, *Für eine demokratische Wende*, Berlin/DAC 1976; C. BUCI-GLUCKSMANN, *Gramsci and der Staat* (1975), Hamburg-B. Berlin 1981; J. M. CAMMETT, *Antonio Gramsci and the Origins of Italian Communism*, Stanford 1967; J. M. CAMMETT, *Bibliografia gramsciana*, cilt 1: 1922-1988, Roma 1991, C. 2: 1988-1993 (M. L. Righi ile beraber), Roma 1995 (www.soc.qc.edu/gramsci/index.html); B. CROCE, “Recensione delle Lettere”, *Quedemi della ‘Critica’* içinde, 947, sayı 8, 86-88; A. DAVIDSON, *Antonio Gramsci: The Man, His Ideas*, Sydney 1968; A. DAVIDSON, “The varying Seasons of Gramscian Studies”, *Political Studies* içinde, yıl 20, 1972, sayı 4, 448-61; A. DAVIDSON, “Gramsci nel Mondo Anglosassone”, Muscatello 1990 içinde, 205-12; M. FINOCCHIARO, “Gramsci’s

Crocean Marxism", *Telos* içinde, yıl 41, Sonbahar 1979; G. Fiori, *Antonio Gramsci* (1966), çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul 2009; A. GARCÍA BARCELÓ, "La praxis dialectica. Temi e 'usi' di Gramsci in America latina", Muscatello 1990 içinde, 233-66; V. GERRATANA, "Sulla preparazione di un'edizione critica dei 'Quaderni del Carcere'", Rossi 1970 içinde, 455-77; B. DE GIOVANNI, "Il Marx di Gramsci", de Giovanni ve G. Pasquino, *Marx dopo Marx* içinde, Bologna 1985; A. GRAMSCI, *Gefängnishefte*, yay. W. F. Haug, K. Bochmann ve P. Jehle(7. ciltten itibaren), Hamburg 1991-99; R. GUHA (Yay.), *Subaltern Studies I*, Delhi-Canberra 1982; S. HALL, "Gramsci and Us" (1987), Hall, *The Hard Road to Renewal* içinde, Londra 1988, 161-73; W. F. HAUG, "Strukturelle Hegemonie", Haug, *Pluraler Marxismus* içinde, B. Berlin 1985, 158-84; W. F. HAUG, "Nachwort" Mariátequei 1986 içinde, 307-12; W. F. HAUG, "Gramsci und die Politik des Kulturellen", *Argument* 167 içinde, yıl 30, 1988, 32-48; Q. HOWARE, G. NOWELL SMITH (Yay.), *Selections from the Prison Notebooks*, London 1971; E. J. HOBBSBAWM, C. NAPOLITANO, *Auf dem Weg zum 'historischen Kompromiss'*, Frankfurt/M. 1977; P. JEHLER, "Nachwort", Gramsci, *Gefängnishefte*, cilt 9 içinde, Hamburg 1999, A899-906; O. KALLSCHEUER, "Hunger nach Idealismus", *taz* içinde, 29.4.1987; S. KEBIR, *Antonio Gramsci's Zivilgesellschaft*, Hamburg 1991; A. KRAMER, "Gramsci's Interpretation des Marxismus", *Gesellschaft. Beiträge zur Marx'schen Theorie* 4 içinde, Frankfurt/M 1975, 65-118; E. LACLAU, C. MOUFFE, *Hegemony ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru* (1985), çev. Ahmet Kardam, İstanbul 2008; G. LIGUORI, *Gramsci conteso. Storia di un dibattito 1922-1996*, Roma 1996; G. LIGUORI, "Etappen der Gramsci-Rezeption" *Argument* 219 içinde, yıl 39, 1997, 191-201; G. LIGUORI, "Le edizioni dei 'Quaderni' di Gramsci tra filologia e politica", G. Baratta ve G. Liguori, *Gramsci da un secolo all'altro* içinde, Roma 1999, 217-232; A. MACCIOCCHI, *Pour Gramsci*, Paris 1974; J. C. MARIÁTEGUI, *Sieben Versuche, die peruanische Wirklichkeit zu verstehen* (1928), B.

Berlin-Freiburg/İsviçre 1986; N. McINNES, *The Western Marxists*, Londra 1972; C. MISIANO, "La 'fortune' del pensiero di Gramsci nell' 'Unione Sovietica'", Rossi 1970 içinde, 397-406; C. MOUFFE (Yay.), *Gramsci and Marxist Theory*, Londra 1979; B. MUSCATELLO (Yay.), *Gramsci e il marxismo contemporaneo*, Roma 1990; K. NIELD, J. SEED, "Waiting for Gramsci. Review Essay", *Social History* içinde, yıl 6, 1981, sayı 2, 201-27; R. PARIS, "Gramsci en France", *Revue Française de Science politique* içinde, yıl 29, 1979, sayı 1, 5-18; P. PICCONE, "Gramsci's Hegelian Marxism", *Political Theory* içinde, yıl 2, Şubat 1974, 32-45; P. PICCONE, "Gramsci's Marxism Beyond Lenin and Togliatti", *Theory and Society* içinde, yıl 3, Kış 1976, 485-512; P. PICCONE, *Italian Marxism*, Berkeley 1983; J. M. PIOTTE, *La pensée politique de Gramsci*, Paris 1970; H. PORTELLI, *Gramsci et le bloc historique*, Paris 1972; H. PORTELLI, *Gramsci et la question religieuse*, Paris 1974; J. P. POTIER, *Lectures italiennes de Marx 1883-1983*, Lyon 1986, Bölüm 3; N. POULANTZAS, *Staatstheorie: politischer Überbau, Ideologie, sozialistische Demokratie*, Hamburg 1978; A. POZZOLINI, *Antonio Gramsci. An Introduction to his Thought*, Londra 1970; K. PRIESTER, *Studien zur Staatstheorie des italienischen Marxismus: Gramsci und Della Volpe*, Frankfurt/M-New York 1981; PROJEKT IDEOLOGIE-THEORIE (PIT), "Società civile, Hegemonie und Intellektuelle bei Gramsci", PIT, *Theorien über Ideologie* içinde, B. Berlin 1979, 61-82; F. RICCI, "Gramsci sans légende", *Gramsci dans le texte* içinde, yay. F. Ricci ve J. Bramant, Paris 1977, 9-39; CH. RIECHERS (Yay.), *Antonio Gramsci: Philosophie der Praxis. Eine Auswahl*, Frankfurt/M 1977; CH. RIECHERS, *Antonio Gramsci. Marxismus in Italien*, Frankfurt/M 1970; P. ROSSI (Yay.), *Gramsci e la Cultura Contemporanea*, Cilt II, Roma 1970; A. SANTUCCI, *Gramsci*, Roma 1995; A. SASSOON, *Gramsci's Politics*, Londra 1980; A. SASSOON (Yay.), *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*, çev. Mustafa Kemal Coşkun, Ankara 2012; G. SHAFIR, "Interpretative Sociology and the Philosophy of Praxis: Comparing Max Weber and Antonio Gramsci?", *Praxis International* için-

de, yıl 5, 1985, sayı 1, 63-73; P. SPRIANO, "Ma è davvero esistito Antonio Gramsci?", *L'Unità* içinde, 26.1.1986; J. TEXIER, *Gramsci*, Paris 1966; P. TOGLIATTI, "Gramsci e il leninismo", *Studi gramsciani. Atti del convegno tenuto a Roma nei giorni 11-13 gennaio 1958* içinde, Roma 1958, 419-44; TH. VOTSOS, *Der Begriff der Zivilgesellschaft bei Antonio Gramsci*, Hamburg 2001.

ALASTAIR DAVIDSON, PETER JEHL, ANTONIO A. SANTUCCI

Çeviri: Muharrem Açıkgöz

► Althusser Okulu, Amerikanizm, Avrokomünizm, Aydınlanma, Aydınlar, Batı Marksizmi, Bütün, Bütünsellik, Çoğulculuk, Devlet, Ekonomik-korporatif, Etik-politik, Felsefenin Temele Sorusu, Fordizm, Gündelik Akıl, Güney Sorunu, Halksal-ulusal, Hapishane Defterleri, Hegemonya, Hegemonyal Aygıtlar, İdealizm, İdeolojik Devlet Aygıtları, İfade, İntegral Devlet, Leninizm, Lorianizm, Liderlik/Önderlik, Madunluk, Mao Zedong Düşüncesi, Mariateguizm, Mevzi Savaşı/Manevra Savaşı, Organik Aydınlar, Pasif Devrim, Praksis Felsefesi, Sağduyu, Sivil Toplum, Tarihsel Blok, Tarihsel Uzlaşma, Tarihselcilik, Troçkizm, Tutarlılık, Yapısal Hegemonya, Yapısalcılık, Yeni İdealizm

► Alltagsverstand, Althusser-Schule, Amerikanismus, Aufklärung, Ausdruck, ethisch-politisch, Eurokommunismus, Fordismus, Führung, Ganzes, Gefängnishefte, geschichtlicher Block, gesunder Menschenverstand, Grundfrage der Philosophie, Hegemonialapparate, Hegemonie. Historischer Kompromiss, Historismus, Idealismus, ideologische Staatsapparate, integraler Staat, Intellektuelle, Kohärenz, Leninismus, Lorianismus, Mao-Zedong-Ideen, Mariateguismus, Neoidealismus, ökonomisch-korporativ, organische Intellektuelle, passive Revolution, Philosophie der Praxis, Pluralismus, popular-national, Staat, Stellungskrieg/Bewegungskrieg, Strukturalismus, strukturelle Hegemonie, Subalternität, Südfrage, Totalität, Trotzismus, westlicher Marxismus, Zivilgesellschaft